

Poder, estat i identitat a la societat global

Constitueix una idea compartida entre sociòlegs, economistes, historiadors, i cada vegada més entre filòsofs, que assistim a uns canvis tan pregonos en la configuració de la societat que en altres moments històrics no haguéssim dubtat d'utilitzar la paraula «revolució» per esmentar-los, però com que avui aquest mot ha caigut en desús, emprém expressions com ara «nova era», «societat emergent», i d'altres. Tanmateix, no dubte que si entenem que «revolució» és un canvi en aquells elements estructurals de la societat, tant en l'àmbit econòmic com en el polític, cultural, etc., que permeten albirar una nova estructuració i una nova autopercepció de la societat, assistim a una «revolució».

Kant, que fou molt conscient d'assistir a la «revolució il·lustrada», proclamava al pròleg a la primera edició de la *Crítica de la raó pura* que la seua època era l'època de la crítica, la qual no podien eludir ni la religió per santa ni la legislació per majestuosa. Pense, guiat per la saviesa de Kant, que la nostra època tampoc no pot eludir l'exercici crític de la raó, i a aquest exercici, que és la tasca de la filosofia, dedicaré, bé que en termes molt modestos, aquesta conferència.

He començat manifestant la constatació d'un consens generalitzat sobre el naixement d'una nova era; a ningú no se li escaparà, però, que no hi ha consens sobre els judicis de valor que aquesta nova era mereix ni sobre els problemes que ens presenta als ciutadans i les actituds que cal pren-

dre. Aquesta discrepància no solament és lògica, sinó que també podem valorar-la com a positiva en tant que és motor de reflexió individual i d'acció social. Tot i això, no és el meu propòsit, convé deixar-ho clar des d'ara, fer judicis de valor ni proposar normes de conducta a la nova societat; tan sols em limitaré a una descripció acompanyada de reflexions crítiques hipotètiques i insegures perquè crec que poca cosa podem afirmar sobre una realitat emergent, però en canvi sí que podem estar atents als problemes que se'ns van plantejant i actuar de manera responsable segons els compromisos ideològics de cadascú. Les ideologies no han mort, per bé que molts s'entesten a matar-les, i a més a més crec que són necessàries i inevitables.

I. És ben difícil explicar un canvi social mentre es produeix: la manca de perspectiva global, la dificultat de veure les interrelacions causals quan s'estan produint, i molt especialment el grau de *parti pris* de l'investigador en els fenòmens dels quals pretén parlar, plantegen dificultats d'objectivitat que sovint resulten insalvables. Amb totes aquestes limitacions, podem dir que a l'igual que la revolució industrial va configurar amb certa rapidesa una nova societat assentada sobre els canvis produïts en els àmbits filosòfic, econòmic, polític, cultural i fins i tot religiós, la revolució tecnològica en els sistemes i mecanismes de la informació està generant d'una manera molt més ràpida canvis, per a alguns dels especialistes més seriosos, més pregoncs encara que els produïts per la revolució industrial.

En molt poques dècades la tecnologia de la informació s'ha convertit en una xarxa d'interconnexió en tot el globus terraquí fins al punt que les condicions, des de la producció econòmica fins a la cultural, passant pel poder, el saber, l'art, la guerra, etc., han canviat de tal manera que totes aquestes activitats tenen ja característiques molt diferenciades respecte dels seus precedents (solament heu de comparar la guerra del Vietnam amb la de l'Afganistan, en tècnica bèl·lica i en la corresponent estructura política internacional). Els esdeveniments de l'11 de setembre han evidenciat canvis radicals en la configuració del món que alguns

sociòlegs ja havien anunciat i analitzat. No es tracta de les profecies de Fukuyama, o de Huntington, ni s'ha acabat la història, ni estem en una guerra de civilitzacions; el problema és que, com veurem aviat, han canviat les dimensions espaciotemporals de la nostra comprensió del món: els fenòmens es poden iniciar en un lloc i en un temps, però no «esdevenen» en aquest lloc i temps sinó «intemporalment o instantàniament en tot l'espai» (o en instants inespacials): aquest és el nucli conceptual d'allò que s'anomena globalització.

II. La nova societat emergent ha rebut molts noms, tots ells referents a aspectes essencials: Macluhan l'ha anomenada «aldea global», Castells «societat xarxa» o «galàxia internet», i d'altres. El fet és que, des que el Departament de Defensa dels EUA va crear, el 1969, ARPANET, la primera xarxa de connexió d'ordinadors, amb propòsits militars però amb connexió amb les investigacions universitàries en el camp de la informàtica, durant les dècades dels 70 i 80 es desenvolupen protocols i programes que permeten la interconnexió dels ordinadors per a moltes més funcions que les militars. A la dècada dels 70 es crea el programa MODEM, que permet transferir dades d'un PC a altres, i es configura també el programa de correu electrònic; aquestes elaboracions informàtiques, més l'aparició dels PCs, que permeten generalitzar l'ús de l'ordinador, fan que des de la fi dels 80 i en la dècada dels 90 comence la generalització de la xarxa anomenada INTERNET. Fa, doncs, quatre dies que està en ús la xarxa, encara està evolucionant a un ritme vertiginós i, segons les darreres informacions, a l'Estat espanyol, que no hi és capdavanter ni de bon tros, els usuaris arriben ja a un 20%.

La xarxa està propiciant una nova configuració de la societat, i pense que aquesta perspectiva és necessària per plantejar-nos el problema objecte d'aquesta conferència: les qüestions relatives al poder i la identitat a la societat global i en concret la situació dels estats a Europa. Per aquesta raó ara descriuré, a grans trets, algunes característiques essencials d'aquesta nova configuració.

La característica més determinant, i més innovadora, de la societat emergent consisteix en un canvi radical en l'es-

tructuració espaciotemporal dels fenòmens socials. L'espai-temps, com a constitutiu dels esdeveniments, s'ha modificat al llarg de la història. A la societat preindustrial un fenomen econòmic o polític, o qualsevol esdeveniment social, per a poder ser significatiu en una col·lectivitat havien d'estar temporalment i espacialment limitats (ambdues dimensions són interdependents): havien de tenir lloc i significació en un espai que pogués ser integrat i vivenciat en un lapse de temps vitalment adequat; així passava a les societats agràries, i les dificultats temporals que comporten les grans dimensions espacials ha estat una de les principals dificultats de l'organització i el manteniment dels imperis, des de l'imperi romà fins als imperis sorgits de les colonitzacions modernes.

La societat industrial eixampla l'espai escurçant el temps: la màquina de vapor i les transformacions en les comunicacions (el telèfon) provocaren que es produïssen esdeveniments significatius de més abast espacial sense necessitat d'incrementar el lapse temporal. És evident que aquest canvi en les propietats espaciotemporals de la societat ha permès certes formes d'estructuració política esdevingudes paral·lelament amb la revolució industrial: no sols grans estats (els EUA), sinó també els estats mitjans europeus sòlidament configurats en tant que els territoris abastaven una dimensió espaciotemporal adient. També les guerres del segle passat han tingut unes dimensions espaciotemporals (i en aquest cas es tracta d'un escurçament temporal) noves. Així mateix, altres formes d'organització econòmica i social, com ara la comarca, comencen un declivi per les seues dimensions ja ultrapassades: perd sentit un mercat comarcal si en un breu lapse de temps hom pot accedir a una gran superfície comercial.

Doncs bé, la societat xarxa està suposant un canvi molt radical i significatiu en les dimensions espaciotemporals de la societat. La xarxa és, entre moltes altres coses, una estructura comunicativa. Ha creat la societat de la informació, és a dir, una societat en la qual tot fet és un fenomen informatiu, i la informació circula pertot arreu, i pertot arreu vol dir d'una manera molt precisa, per tot el globus, i això

significa que comença ja a estar comunicat tot el globus, el qual esdevé «aldea». La dimensió significativa dels fenòmens i esdeveniments socials abasta tota l'«aldea global» en un temps que quasi podem caracteritzar d'instantani; penseu en el tan citat esdeveniment de l'atac a les torres bessones de Nova York que no sols instantàniament es va convertir en un esdeveniment mundial sinó que, a més, el vam poder contemplar a casa nostra mentre succeïa en temps real.

S'ha dit, i fins on jo sé correspon al sociòleg Manuel Castells el mèrit d'haver-ho formulat en termes ontològicament i epistemològicament adients, que a la societat xarxa l'espai dels llocs ha desaparegut i ha estat substituït per un espai de fluxos d'interconnexió o, si voleu, un espai inespacial (valga la paradoxa), i consegüentment el temps, que és la dimensió necessària del moviment en l'espai, també desapareix quedant-se en l'instant o temps intemporal. El canvi en la galàxia internet no és un mer canvi quantitatiu (espais més grans per a temps més breus) sinó qualitatiu: la desaparició de l'espai de llocs implica que les activitats en la xarxa (econòmiques, culturals, polítiques...) no esdevenen enlloc sinó que flueixen per tot un espai comunicat mitjançant nodes que enganxen tots els lligams de la xarxa; correlativament desapareix el temps com a dimensió necessària perquè els esdeveniments siguin presents a l'espai: el temps és l'instant.

L'espai dels fluxos és l'organització material de les pràctiques socials en temps compartit que funcionen a través dels fluxos. [Consegüentment Castells proposa la hipòtesi] que la societat xarxa es caracteritza per la ruptura de la ritmicitat, tant biològica com social, associada a la noció de cicle vital. (1997, pp. 489 i 523).

Si acceptem, sense necessitat de ser kantians, que l'espai i el temps són les condicions més generals de la nostra comprensió del món, com no pot ser d'altra manera, hom pot fer-se una idea dels canvis que s'estan produint fruit de la revisió dels paràmetres espaciotemporals: comprendrem el món i el món serà «d'una altra manera», quasi inespacial i

quasi intemporal. Potser aquestes reflexions poden fer llum sobre la noció, ja en ús, de «món virtual». No puc estendre'm més sobre aquesta qüestió, però us encoratge que hi reflexioneu.

Breument veurem alguns dels canvis substantius que la transformació dels paràmetres d'espai i temps, provocada per la mateixa estructura de la xarxa, comporta a la nova societat.

III. L'espai i temps descrit, constituït, com he dit, per paràmetres necessaris per a la comprensió del món, tant del físic com del social, ens permet entendre allò que anomenem «globalització»: la societat xarxa representa un canvi molt pregon, «qualitatiu» diríem, en l'organització i l'estructura de l'experiència humana. I si considerem la nostra experiència com a éssers humans com una interrelació entre natura i cultura, assistim a l'emergència d'una nova era.

La globalització de l'economia, especialment de l'economia financera, que és la més visible, comporta no sols la vella tesi que el capital no té pàtria —una tesi que feia referència fonamentalment a la internacionalitat dels interessos del capital— sinó quelcom més profund. El capital és un tipus d'entitat que viu en l'espai de fluxos i sense condicionants temporals. S'ha acabat «la cultura del rellotge» i la localització de les activitats financeres. Els capitals circulen per tota la xarxa i viatgen instantàniament de Tòquio a Nova York, de Frankfurt a Hong Kong. L'economia financera, les inversions, els beneficis... viuen a la xarxa i, com que quasi sempre hi ha borses obertes, el concepte de jornada borsària ha perdut el sentit.

La globalització no solament afecta l'economia financera. També els sectors més avançats de l'economia productiva, especialment en noves tecnologies, funcionen, almenys en organització, planificació, coordinació, etc. de la producció, i al mateix mercat, en la xarxa. Els llocs de producció segueixen dispersos per la geografia de llocs, però l'empresa està organitzada i estructurada en la xarxa. No és moment de seguir aquesta anàlisi, ni sóc jo el més indicat per exposar-la. El que vull indicar, perquè serà fonamental per al fil del meu discurs, és que l'economia més avançada, que en

aquest moment és un percentatge molt elevat de l'activitat econòmica mundial, és ja una economia globalitzada, i això vol dir, entre moltes altres coses, no sotmesa, o dubtosament sotmesa, a legislacions estatals específiques.

Com s'ha subratllat a bastament, la interdependència cada cop més estreta de les economies, i sobretot del mercat de capitals, fa progressivament més difícil l'existència d'allò que anomenàvem polítiques econòmiques nacionals. Com és ben sabut, la capacitat del poder polític d'intervenir en l'economia és una característica dels estats moderns no solament de la tradició socialista sinó també de la capitalista, després de les doctrines de Keynes arran de la famosa crisi de la borsa de Nova York l'any 1929. Aquesta nova situació econòmica ens permet plantejar una qüestió crucial: quina és la funció dels estats? De moment deixo la qüestió en l'aire; solament afegiré una nota substancial al problema: com és ben sabut, mitjançant la política monetària, els estats regulaven el mercat de capitals i amb ell l'activitat, tant productiva com de consum, de les societats corresponents. Avui els estats de la UE han perdut, aïlladament cadascun, la competència en política monetària, que ha passat a ser compartida a través del Banc Europeu, el qual tampoc no és independent de la Reserva Federal Americana i del ien. I una altra important conseqüència: si els estats perden funció regulativa del mercat, retorna el liberalisme basat en l'imperi de les lleis del mercat. Aquesta característica de l'economia globalitzada explica el naixement de moviments d'antiliberalisme mecanicista i en defensa d'interessos «socials».

L'economia globalitzada està organitzada, segons diuen els experts, entorn de tres àrees econòmiques (zones de producció i consum): els EUA, la UE, i el Pacífic asiàtic (Japó, l'anomenat «Cercle de Xina»: Xina, Hong Kong, Taiwan...), i cadascuna d'aquestes tres grans àrees amb les seues zones d'influència, de manera que, amb la tràgica excepció de l'Àfrica subsahariana i grans zones de l'Orient llunyà, que no pertanyen a cap àrea d'influència, i per tant a cap àrea d'expansió, i dels problemes específics de l'Amèrica llatina, la resta del món, pam més pam menys, està sota

la influència d'alguna d'aquestes àrees. Aquesta organització de l'economia global queda ben reflectida en l'estructura dels organismes de control i planificació econòmica mundials: el Fons Monetari Internacional, el Banc Mundial, el G7...

IV. Però no solament la globalització es manifesta en l'estructura econòmica. Com és ben sabut, la nostra característica com a espècie és la producció cultural, per una banda com a manera de relacionar-nos amb el medi físic, i amb nosaltres mateixos, i per altra banda perquè la cultura esdevé un producte necessari de consum, el qual genera tota una activitat productiva i comercial que està sotmesa a la mateixa dinàmica econòmica que qualsevol altra activitat productiva.

Analitzar la globalització des del punt de vista cultural em resulta més complex i difícil d'encaixar en els límits de temps de què dispose, i la raó és el caràcter contradictori d'aquesta globalització: la «dinàmica» entre la internacionalització i uniformització dels productes culturals i la força emergent de la diversitat d'identitats culturals com a riquesa que cal preservar. Tots dos moviments conviuen i es desenvolupen a la xarxa, de vegades en contraposició de vegades en col·laboració, i tots dos s'han constituït en una mena de món cultural intemporal i inespacial que funciona a l'abast de tothom solament picant la icona del navegador. Així, doncs, no solament els productes culturals estan a l'abast de tothom a la xarxa (música, arts plàstiques, literatura, filosofia, ciències de tota mena...), sinó que a més a més la xarxa com a tal és un gran complex cultural on tothom pot dir-hi la seua, penjar la seua pàgina web, intervenir en debats, llegir la premsa, escoltar la ràdio, etc. Correm el perill d'una estandardització de la cultura de manera que implique una uniformitat i conseqüentment un empobriment que faça desaparèixer la seua virtut més essencial, la pluriformitat?

No és gens fàcil contestar aquesta qüestió: la informació a la xarxa és plural, diversa i més lliure que al món dels llocs, fins al punt que no sols l'estructura jurídica de la xarxa és encara incipient i difícil, sinó que a més la presència coactiva del poder polític és ara com ara impossible i fins i tot la

dimensió ètica està sotmesa a debat i lluny d'arribar a mínims acords. Tota la diversitat cultural pot estar present en qualsevol punt de l'espai, però tota aquesta diversitat és tècnicament uniforme, tota està *reduïda* a paquets de dígit, i aquest no és merament un aspecte tècnic: aquesta uniformitat tècnica comporta una uniformitat en la significació de la diversitat cultural: la cultura, com a producte, manté i eixampla la seua diversitat, però aquesta no passa de ser diversitat de productes, la mateixa que trobem en uns grans magatzems, i així com als magatzems la diversitat no implica diversitat de cultures de consum sinó tendència a la uniformitat, la globalització també comporta, o pot comportar, uniformitat de comportaments culturals, malgrat la diversitat de productes.

La situació a la qual ens pot abocar aquest procés és la d'incrementar la diversitat d'objectes culturals, de productes de consum (música, premsa, xats, museus, llibres virtuals, imatges, ciutats, edificis...) i la universalització de formes culturals enteses com a maneres d'interrelacionar-se els membres d'un grup (ètnia, cultura o com vulgueu dir-li) entre ells i amb la natura, i dels grups els uns amb els altres. Amb aquesta universalització (globalització, si voleu dir-ho així), la pretesa «diversitat cultural» descansa en la supressió de totes les formes d'identitat cultural, és a dir, social. Sobre això diu el sociòleg Manuel Castells en la seua monumental obra ja citada:

La dissolució de les identitats compartides, que equival a la dissolució de la societat com a sistema social significatiu, ben bé podria ser l'estat de coses del nostre temps. Res no diu que hagen de sorgir noves identitats, que nous moviments socials hagen de recrear la societat i que es reconstruiran noves institucions... (1998, p. 394).

Sens dubte, aquest és un dels grans reptes que tenim plantejats a la societat actual, de la solució del qual dependrà en bona manera la configuració de la societat emergent, fruit de la revolució tecnològica de la fi del segle XX. I aquest repte ja mobilitza les noves tensions que es produei-

xen a la societat globalitzada, la més coneguda de les quals és l'anomenada Davos/Porto Alegre (Fòrum Econòmic Mundial/Fòrum Social Mundial). Malfiant-se que les reunions del FFM (Davos) porten a una globalització de model liberal, regida pel mercat i l'economia financera, els moviments del FSM (Porto Alegre) intenten contrarestar-ho, potser no se sap encara ben bé com; tinc l'esperança, però, que aquests moviments, un cop superada la manca d'estructura inicial, que ha permès l'ús de la violència injustificada i de vegades ha donat aixopluc a grups que obeeixen a altres motivacions ben diferents, forcen un diàleg que permeta que certs models basats en interessos generals, i per tant exponents de motivacions ètiques, contribueixen a la construcció de la nova societat i pal·lien els efectes d'un liberalisme sense ètica.

Aquests moviments inclouen molts aspectes d'identitat de grup que confereixen una estructura significativa a la societat. Em referesc als drets de la igualtat de sexes, al plantejament integrador del problema de la immigració, òbviament generalitzat en els pols de desenvolupament econòmic, lluitant contra tot tipus de xenofòbia, a la defensa de la sostenibilitat del planeta (els acords de Kioto), etc. Es tracta de nous sistemes de referència que identifiquen grups, motiven el compromís social, i fins i tot polític, i eviten la «dissolució de la societat com a sistema social significatiu», generant sistemes de referència significatius que permeten construir o preservar identitats compartides.

V. La potència d'interactuació social de tots els ciutadans atents als problemes de la societat que estem construint és donada, precisament, pel problema de la identitat. Aquesta qüestió, a la qual dedicaré la resta del temps de què dispose, primer plantejant problemes generals i conceptuals i després centrant-nos en els problemes polítics de la construcció d'Europa, requereix una anàlisi una mica abstracta però necessària si volem comprendre l'entramat de la nova societat.

Començarem intentant comprendre la noció d'identitat i la seua funció. Gottfried Wilhelm Leibniz, conegut filòsof, matemàtic i diplomàtic de l'Europa de la segona meitat del

segle XVII i la primeria del XVIII, va formular un principi alhora epistemològic i ontològic, anomenat «principi dels indiscernibles» (o «de la identitat dels indiscernibles»), que pot ser formulat de la següent manera: dues entitats que comparteixen totes les propietats són idèntiques entre si; per tant si es tracta de dues entitats hi ha necessàriament alguna propietat que les individualitza. Alguns pensadors rellevants, com ara Kant, li discutien a Leibniz que la mera localització en espais diferents era raó suficient per a considerar dues entitats com a diferents, encara que fossen tan idèntiques com dues gotes d'aigua. No discutirem aquesta qüestió que ens allunyaria massa dels nostres problemes; però sí que vull traure'n un corol·lari: en una societat en la qual l'espai i el temps s'esfumen, el temps és quasi l'instant, i l'espai és una xarxa que es recorre instantàniament, l'ampla teranyina mundial (www), individualitzar-nos per la localització espaciotemporal es converteix en una funció diferent a la que era pròpia de la societat industrial i les precedents.

Si considerem els grups humans de qualsevol tipus, i també els homes i les dones, com a individus substancialment idèntics entre si, la mera diferència de localització en l'espai-temps, en una societat on aquests paràmetres perden significació, no serà via suficient per a preservar les nostres propietats culturals identificadores, i ens confondríem tots en una suma indiscernible d'individus que implicaria una irreparable pèrdua de la culturodiversitat pròpia de la societat humana universal. De la mateixa manera que el manteniment de la biodiversitat és una condició indispensable per a la supervivència del planeta, la preservació de la diversitat cultural és condició indispensable per a la supervivència de l'espècie humana. El professor Moulines, en una publicació recent, enuncia un principi que anomena «Valor Intrínsec de la Pluralitat del Ser» (VIPS) que diu: «és bo i cal preservar i, fins i tot, fomentar en la mesura del possible, que hi haja moltes coses i de molt divers tipus en l'univers.» Aquest principi val igual per a la biologia com per a la cultura: «és bo (o almenys més divertit) que hi haja no solament molts tipus d'astres, de vegetals, d'animals i d'éssers humans individuals, sinó també que hi haja diversos tipus

de grups humans sempre que tots aquests tipus de coses no ens facen la vida impossible als altres.» (Moulines 2001, pp. 102-103). La torre de Babel representa la unitat mundial cultural i política; la seua destrucció, gràcies a la multiplicitat cultural, segons el mite bíblic per voluntat divina, marca l'origen de la pluralitat i de l'aventura de la civilització humana.

La identitat d'individus i grups és l'eina per a construir una societat culturalment rica i habitable: el coneixement d'un mateix sempre està lligat a l'experiència de ser reconegut pels altres com un ésser específic, amb les seues característiques: conèixer-nos com a individus o grups requereix ser reconeguts pels altres com a tals. Castells defineix la identitat com «el procés de construcció del sentit atenent un atribut cultural, o un conjunt relacionat d'atributs culturals, al qual es dóna prioritat sobre la resta de les fonts de sentit» (1998, p. 28). La identitat és la font de sentit de les nostres accions i de la nostra conducta, dins d'un col·lectiu i enfora, cap a altres identitats. Les identitats, com és evident, no són fenòmens essencials i ahistòrics: són construïdes des de materials històrics, geogràfics, institucionals, etc.

De les diverses maneres de construir les identitats i preservar-les al llarg del temps, n'assenyalaré dues que potser expliquen certs fenòmens polítics i socials del món contemporani: les que Castells ha anomenat «identitats de resistència» i les «identitats projecte». Les primeres sorgeixen quan els actors socials (individus o grups) veuen en perill la seua supervivència com a entitats identificades i construeixen mecanismes de resistència a les noves situacions. Per contra, les identitats projecte pretenen construir noves estructures identitàries transformant la seua posició i funció a la societat: un exemple pot ser el moviment feminista, en tant que als darrers temps ha fet el salt de la resistència en la reivindicació de drets a l'elaboració de projectes col·lectius d'acció i funció a les noves societats, en tot tipus d'esferes, l'econòmica, la científica, l'ensenyament, el poder; un altre exemple poden ser les formes noves (els projectes) d'organització de les nacions sense estat. Aquesta distinció és particularment important si observem que ens trobem en una situació històrica en la qual una societat nova està

sorgint. De la mateixa manera que els il·lustrats en el segle XVIII i els actors de la revolució industrial al llarg del XVIII i XIX eren conscients d'assistir al naixement d'una nova societat, igualment avui hem de ser conscients que assistim a l'inici d'una nova estructuració de la societat. Per a alguns es tracta d'un canvi molt distint i molt més radical del que va suposar la revolució industrial.

VI. Abans hem parlat de la mundialització de l'economia. També el poder està en procés de globalització? L'estructura del poder és més difícil d'esclarir: què és el poder a la societat de la informació? Dins l'estat de dret tothom accepta que per sota de les formes públiques del poder, jurídica i democràticament controlables, hi ha una infraestructura d'interessos, grups internacionals, etc., que es resisteix a eixir a la llum pública, però que tenen poder i condicionen les decisions públiques. Si mirem la societat actual, pel que fa a la societat xarxa, aquesta s'ha construït, tot i el seu origen vinculat a la secretaria de defensa dels EUA, d'esquenes al poder polític, de manera que a aquest li és difícil entrar a regular la xarxa, no solament en el camp jurídic administratiu sinó també en el penal. Hom diu que la xarxa és el regne de la llibertat; em referesc a la xarxa com a món cultural i societat de la informació. En altres aspectes, com els relatius a l'economia, la llei del lliure mercat és l'única vigent.

Hi ha poders «fàctics», però el poder institucional és més difícil de detectar. A nivell institucional solament hi ha un organisme de «poder», si pot dir-se així, mundial, l'Organització de les Nacions Unides, i és ben sabut el poc poder que aquesta institució té arreu del món. També és cert que cada vegada és més generalitzada la idea que els EUA detenen el poder mundial, però una cosa és que la potencialitat econòmica i militar americana exerceix relacions de domini arreu del planeta, en general guiats per mantenir el predomini estratègic econòmic i militar, i una altra ben diferent que exerceix la funció d'esdevenir poder polític mundial. Altres organitzacions, que no són directament polítiques, com ara el G-8, arrossegueu la convicció generalitzada que

constitueixen el vertader poder global. A nivell mundial el tema està massa verd encara, fins i tot com a discurs especulatiu. És cert que en política internacional l'11 de setembre i les seues conseqüències, com la dialèctica entre bons i dolents («l'eix del mal»), ha fet palès que els EUA dirigeixen el concert mundial d'estats, però això no implica encara un poder mundial. L'assagista francès Jean Marie Guéhenno (1995) ha parlat d'un imperi sense emperador, però tot just això vol dir que l'estructura del poder a l'imperi mundial, valga l'expressió!, no està gens clara. Les coses en el terreny de la concreció són una miqueta més complexes.

És ben cert que les formes polítiques sorgides de la Il·lustració i la revolució industrial, els estats moderns, estan en crisi, especialment a Europa. Constitueixen formes d'organització política que deixen de ser funcionals, és a dir, deixen de ser instruments adequats a les funcions per a les quals foren creats; és per això que hom busca noves formes d'organització política per a les noves funcions que la societat civil confereix a les institucions polítiques. Aquesta crisi ha portat com a conseqüència tant un debat teòric sobre el problema de les identitats com un decantament de la política pràctica cap a problemes en els quals el problema de les identitats, nacions, ètnies o com vulgueu dir-les, adquireix una posició molt sovint central. És lògic: si les formes polítiques amb les quals la societat europea ha estat organitzada durant els darrers segles resulten inadequades davant les noves estructures, no solament econòmiques sinó també socials i culturals, no és sorprenent que la qüestió de les identitats col·lectives siga ara més viva que mai: en un moment de reconstrucció tothom aspira a resituar-se. Pel que fa al cas, s'ha assenyalat que la qüestió de les *identitats projecte* ha esdevingut clau en la configuració d'una nova societat civil i, a la llarga o a la curta, d'una nova forma d'organització política de la societat.

Les *identitats projecte* no poden sorgir d'antigues estructures, sinó del desenvolupament i canvi de les actuals posicions de resistència. I aquí rau el problema: una societat en transformació no pot atrinxer-se en formes obsoletes, la preservació de les identitats, principi eticopolític que ha de

regir els projectes de construcció d'una nova Europa; no pot consistir a resistir-se a modificar els vells estats, ni tampoc a intentar construir alguna cosa com «nous vells» estats (crear nous estats amb models vells) que no han reeixit durant la modernitat. Crec que el sociòleg M. Castells ha encertat el problema quan diu que el nacionalisme «per una part, pot conduir a l'atrinxerament en un estat nació reconstruït, relegitimant-lo en nom de la nació més que de l'estat. Per l'altra, pot reemplaçar l'estat nació modern afirmant les nacions més enllà de l'estat i construint xarxes multilaterals d'institucions polítiques en una geometria variable de sobirania compartida.» (1998, pp. 396-397).

En aquest context la contrapartida de la societat globalitzada en noves i més amples estructures polítiques, com ara Europa, per exemple, ha d'estar constituïda per nuclis d'identitat on els subjectes puguen exercir la seua funció i acció socials. En aquest sentit, s'ha subratllat que la reivindicació de la ciutat estat (és a dir, de territoris polítics que puguen ser actors significatius d'acció i representació) és una característica de l'era de la globalització, com ho fou en l'origen de la societat moderna quan s'estava construint una societat mercantil. Aquestes societats més petites tenen més funcionalitat com a nòduls d'una xarxa global de fluxos econòmics, culturals i de tota mena d'activitats socials. Així, les formes polítiques a les quals s'arriba com a organització d'amplis espais (Europa) han de tenir com a contrapès la identitat d'individus i grups cohesionats que funcionen com a elements d'autoidentificació i d'identificació dels altres, com hem vist abans.

VII. Des d'aquesta perspectiva els vells estats, la política dels quals consisteix a resistir-se a perdre poder, constitueixen un entrebanc en la construcció de l'espai polític europeu, com també ho constitueixen els grups (digueu-los nacions sense estat, o com vulgueu) que pretenen construir el seu estat segons el model de sobirania que sorgeix als segles XVII i XVIII per substituir el monarca de l'antic règim. El nou concepte que reemplaça la vella sobirania estatal és el de «sobirania compartida», una expressió que no

deixa de ser una *contradictio in terminis*, però no necessàriament entre institucions del mateix nivell, sinó en un entramat de nivells, institucions, àmbits geogràfics, etc., que constituiran tota una xarxa on el poder no desapareix, però queda diluït o, millor dit, compartit entre òrgans i institucions diverses. El poder està dispers en múltiples centres de decisió; voler mantenir parcel·les de sobirania no compartida és la principal dificultat que troba avui la constitució política d'Europa. Tots els estats que formen ara com ara la UE tenen com a comú denominador soltar les menys competències possibles ni cap a dalt, cap a organismes de decisió supraestats, ni cap avall, cap a organismes regionals, nacionals, o com vulgueu anomenar-los. I és aquesta reticència, aquest moviment de resistència, el que dificulta la solució del més urgent problema polític de la UE: el dèficit de democràcia de les institucions, un problema sobre el qual tornaré abans d'acabar.

Construir Europa sobre una identitat comuna és ara com ara ben difícil. Històricament, segons posen de manifest alguns historiadors, s'ha constituït com a identitat enfront dels altres, els «bàrbars», una paraula d'origen incert però que al món grecollatí, del grec «bárbaros», vol dir estranger, no grec o de fora de l'imperi; posteriorment la integració europea es construeix no tant com a identitat comuna sinó com a pactes entre estats per interessos comuns. Avui, però, Europa és una estructura més complexa; de fet, la unitat monetària és ja un fet a bona part d'Europa i l'altra part està en cua per entrar. La constitució d'Europa com un dels tres pols dominants en la globalització de l'economia, la tecnologia i la comunicació, comporta que vaja adquirint forma un projecte polític en procés de construcció, basat en identitats, algunes disposades a modificar-se, d'altres que es resisteixen, a més del fracàs o, almenys, de la manca d'efectivitat dels estats nació com a eina d'organització econòmica, militar i tecnològica. També cultural? El model de l'estat modern com a unitat cultural ha estat qüestionat des dels seus orígens i continua qüestionat avui.

No és necessari repassar la història recent: des del tractat de Roma de 1951 (Comunitat Europea del Carbó i de

l'Acer) fins a la UE actual amb unitat monetària s'ha avançat, però han passat cinquanta anys, prou temps per a un projecte polític. I les grans qüestions estan encara per resoldre: sembla que Alemanya s'inclina per una unitat federal, un projecte del qual discrepen tant Anglaterra, que ni tan sols ha acceptat la unitat monetària, com França, bressol del nacionalisme estatalista; Itàlia, en aquests moments almenys, sembla lluny de projectes unitaristes de qualsevol mena. Pel que fa a l'Estat espanyol, és fàcil creure que s'inclina pel projecte federal, perquè tant l'esquerra com certs nacionalismes així ho pensen, tant per evitar el perill d'involucions, avui ja llunyanes, com per evitar el pes de l'estat central sobre les nacions culturals que veuen constantment, al llarg de la història, dificultada la seua llibertat de decisió; malgrat això, en aquest moment, en què hi ha un rebrot d'identitat espanyola, el «patriotisme constitucional», no sembla haver-hi condicions adients per a sumar-se a un projecte realment federal.

Hom parla d'una Europa a la carta: cada estat té el seu projecte i els seus límits de cessió de sobirania i això pot provocar, i de fet provoca, diferents graus d'integració; és el cas, per exemple, de Suècia, Dinamarca i Anglaterra, que no s'han integrat a la unió monetària. El mateix pot ocórrer quan es tracte de la constitució política d'Europa: pot haver-hi estats que es reserven competències diferents a les d'altres territoris. Aquest fenomen pot interpretar-se com un entrebanc; tanmateix hi ha qui l'interpreta com una «geometria variable» en la construcció d'Europa molt en consonància amb la societat globalitzada, i pot esdevenir així l'instrument dels processos concomitants de globalització econòmica i identitat pluricultural i plurilingüística; tot depèn de com s'encaixe aquesta «Europa a la carta». Aquests dies* assistim, amb motiu de l'inici dels treballs de la Convenció per a l'estructuració política d'Europa, que presideix Giscard d'Estaing, a un guirigall d'opinions dels

* La conferència de Blasco formà part del «Fórum Europa-EE.UU: entre imperios anda el juego», que tingué lloc entre el 25 de febrer i el 4 de març del 2002 a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat d'Alacant. (N. E.).

estats, que tenen com a comú denominador l'exigència de no perdre poder en tant que estats.

VIII. A aquesta indeterminació cal sumar el problema no resolt del que alguns volen anomenar, un tant despectivament, les nacions irredemptes, que no són solament les hispàniques (Euskadi, Galícia, Catalunya, el País Valencià...) sinó també Escòcia, Gal·les, Irlanda del Nord, Còrsega, Flandes i Valònia, etc.). El problema fonamental per a construir una identitat europea és l'encaix de les diferents identitats que constitueixen l'àmbit de sentit per a diferents grups de ciutadans europeus:

No existeix una identitat europea. Però podria constituir-se, no en contradicció, sinó com a complement de les identitats nacionals, regionals i locals, allò que hem anomenat «identitat projecte» (...), un programa de valors socials i objectius institucionals que atrauen una majoria de ciutadans sense excloure'n cap en principi. Valors com la defensa de l'estat de benestar, de la solidaritat social, del treball estable i dels drets dels treballadors; la preocupació pels drets humans universals i per la situació precària del Quart Món; la reafirmació de la democràcia i la seua extensió a la participació ciutadana en l'àmbit local i regional; la vitalitat de les cultures arrelades en la història/el territori, expressades sovint en la llengua, sense rendir-se a la cultura de la virtualitat real. Tots aquests poden ser valors sobre els quals construir una identitat europea, sense oblidar altres importants senyes d'identitat global com ara la defensa de la sostenibilitat del planeta, l'eliminació de les diferències socials de gènere, la crisi de la família patriarcal i els valors dels nous tipus d'estructures familiars, etc. (Castells 1998a, pp. 384-385).

Una Europa construïda sobre aquestes bases, i amb el respecte a la diversitat cultural, lingüística, política, d'identitats, en definitiva, s'assemblaria més, com s'ha assenyalat, a una xarxa que a un arbre. No es tractaria d'un edifici polític amb un tronc unitari i ramificacions subordinades, sinó d'una xarxa amb pluralitat d'interconnexions i diver-

sitat de circuits de fluxos, culturals, econòmics, de poder, informatius, democràtics, etc. Es tracta, com s'ha subratllat, de «mancomunar i compartir sobirania més que de transferir-la de nivells inferiors a superiors». És el que Castells ha anomenat «l'estat xarxa», la sobirania del qual és de «geometria variable» (per això no té una forma geomètrica estable, arbre, piràmide, etc., sinó una forma elusiva i variable com la xarxa).

El problema pendent, com he assenyalat abans, encara és la democràcia. Avui, detenen el poder executiu els consells de caps de govern i dels diferents ministres, com una extensió de la sobirania nacional en els respectius estats; l'únic organisme representatiu, el Parlament, està triat segons models diferents per a cada estat i, a més a més, és pobre en funcions legislatives i, el que és molt greu, no té la capacitat ni de control ni, encara menys, d'elecció del poder executiu, si és que podem parlar de poder executiu europeu. L'euro ens aprofitarà de divisa per a equilibrar el mercat global amb el dòlar i el ien, que tothom accepta com les tres monedes pròpies dels tres nuclis de l'economia globalitzada; però, contra el que ens ha ensenyat la tradició marxista, la cultura no és un mer epifenomen de l'economia: si la considerem una superestructura, és evident que no és determinada per la infraestructura econòmica. El poder de la identitat condiciona la democràcia del projecte europeu. Aquesta no serà possible sense el respecte i la institucionalització de la multiplicitat de cultures i xarxes d'identitat que formen el teixit humà europeu.

Els models d'organització democràtica representativa, que constitueixen una molt estimable herència de la modernitat, no resulten adients per a una UE complexa i múltiple: els estats moderns han fugit de resoldre el problema de llur complexitat i diversitat interior a base d'un centralisme fill de l'absolutisme monàrquic i, en aquest moment, no poden oferir solucions a l'ordenació d'una UE d'identitats plurals o plurinacional. És la polèmica que vivim, ara i ací, sobre la presència dels poders autònoms en les decisions dels organismes europeus: Alemanya, Àustria, Bèlgica i el Regne Unit no han tingut inconvenient a acceptar-ho, Espanya

es nega en rodó, malgrat la posició de Fraga, i França ni tan sols s'ho planteja.

Quin és el model democràtic que convé a un estat xarxa, a un estat de sobirania mancomunada i compartida en multitud de nòduls distribuïts per la xarxa? Aquesta qüestió constitueix el repte, que jo com a optimista qualificaria d'apassionant, que hem de resoldre, no els polítics asseguts al voltant d'una taula, sinó els ciutadans amb compromisos, accions i conscienciació, en moviments com el de Porto Alegre o altres de semblants que hauran de sorgir al si de la UE. Pense que les generacions més joves teniu un apassionant projecte al qual val la pena dedicar esforços. En definitiva, es tracta de construir-nos per a nosaltres i per a tothom una societat millor. L'aldea global pot millorar-nos la vida o pot empitjorar-la. D'alguna manera depèn de nosaltres.

Josep Lluís Blasco

La nau del coneixement

Edició a cura
de Jesús Alcolea i Xavier Sierra

editorial afers
Catarroja – Barcelona – Palma
2004

Director de la col·lecció
Agustí Colomines i Companys

És rigorosament prohibida, sense l'autorització escrita dels titulars del «copyright», sota les sancions establertes a la llei, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públics.

primera edició: març 2004
© hereus de Josep Lluís Blasco Estellés
© de les traduccions: Vicent Baggetto
© d'aquesta edició: Editorial Afers
apartat de correus 267
46470 Catarroja (País Valencià)
e-mail: afers@provicom.com
<http://www.provicom.com/afers>
disseny de la col·lecció: Rosa Muñoz
fotografia de la solapa: Empar Saràbia
imprès: Impremta Palàcios
Sueca (País Valencià)
ISBN: 84-95916-23-1
ISBN: 84-370-5903-8
dipòsit legal: V-1356-2004

Índex

Presentació	9
Nota editorial	13
Un jove filòsof analític	15
La recepció de la filosofia analítica a Espanya	17
Anàlisi categorial	33
Identificació d'individus	47
<i>Lògica materialista</i> de Galvano della Volpe	63
Lectures	75
Descartes i el fonamentisme epistemològic	77
Els límits de l'empirisme. A propòsit de Kant i de Russell	96
Solipsisme i transcendentalitat en el <i>Tractatus</i>	113
La teoria del coneixement en el <i>Tractatus</i>	124
El positivisme lògic	138
Wittgenstein: filosofia del llenguatge	159
Compromís òntic i relativitat ontològica	173
El sentit de l'ontologia en W. V. O. Quine	191
La nova epistemologia	203
Epistemologia empirista sense dogmes	205
Reflexions sobre el problema de la veritat	214
El sentit de l'epistemologia conceptual	225
Problemes epistemològics dels condicionants pre-lingüístics	240

T. S. Kuhn. Lògica o sociologia de la investigació científica?	261
Ciència i racionalitat	270
Mètode analític i transcendentalitat	275
Entre la raó teòrica i la raó pràctica	293
Joan Fuster i la Il·lustració	295
Reflexions crítiques sobre alguns problemes epistemològics del materialisme dialèctic	303
La llibertat de la raó	311
Poder, estat i identitat a la societat global	334
Epíleg: el futur de la filosofia	355
Què serà de la filosofia en el segle XXI?	357
Sir Karl R. Popper	363
Bibliografia de Josep Lluís Blasco Estellés	367
Referències bibliogràfiques	379
Índex onomàstic	395
Índex	399